

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ПРАВА

Котуха Олександр Степанович

*кандидат юридичних наук, професор,
декан факультету права*

*Львівського торговельно-економічного університету
м. Львів, Україна*

У XXI ст. рівень прогресу щороку стрімко зростає. У вирії таких подій з'явилися нові визначення, як-от: інтернет, цифровізація, мережеве обладнання, всесвітня глобальна павутина, криптовалюта, онлайн-спілкування, віртуальна й об'єктивна реальності, ігровий простір тощо. Такий динамічний розвиток цифрових технологій неодмінно сприяє розвитку інформатизації, яку в усіх цивілізованих державах світу стали активно використовувати в різних сферах життєдіяльності людини.

Станом на початок 2024 року існують такі загальноприйняті міжнародно-правові стандарти, що забезпечують права і свободи людини та громадянина в умовах цифрової трансформації суспільства:

1. Право на повагу до приватного життя – до цього пункту належать такі важливі поняття, як конфіденційність даних і недоторканність приватного життя. Наразі єдиним міжнародним договором, який регулює ці положення, є Конвенція Ради Європи про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних, прийнята ще 1981 року. У ній зазначено основні принципи поводження з персональними даними, що гарантують права суб'єктів даних.

2. Право на свободу слова – ще один міжнародно-правовий стандарт, який регулює свободу вираження думок і загальний або приватний доступ до інформації. Це стосується насамперед розвитку всесвітньої глобальної павутини, інтернету, соціальних мереж, месенджерів тощо.

3. Особливу роль у правах і свободах громадян на основі міжнародно-правових стандартів відіграє захист уразливих груп. До цієї категорії населення всієї планети входять такі суб'єкти, як неповнолітні мешканці, літні люди або люди передпенсійного віку, недієздатні громадяни та люди з особливими потребами, люди з інвалідністю. Усім представникам цих груп населення потрібна підвищена увага, особливий захист через неможливість повного представлення своїх прав або через відсутність належного розуміння наукового-технічного прогресу через малий чи, навпаки, надто великий вік.

Сучасне українське суспільство є інформаційним, оскільки кількість, якість та ступінь використання інформації стають чинниками, що визначають рівень розвитку держави й суттєво впливають на її статус у

світовому співтоваристві¹. Усе це змушує більшість країн світу переглянути законопроекти в юриспруденції, упорядкувати взаємовідносини між суб'єктами права, розробити нові методики притягнення до юридичної відповідальності винних у сфері ІТ-технологій у разі порушення чинного законодавства.

Природно, що науково-технічний прогрес має не тільки позитивні сторони для життя громадян, а й негативні. Адже, як слушно зауважує О. Россильна, «просування штучного інтелекту відповідальне та життєздатне. Дизайнери, розробники та користувачі мають постійно, систематично і прозоро оцінювати програми штучного інтелекту під час фактичного їх використання. Вони повинні визначити, чи штучний інтелект виконує свої функції адекватно, належним чином і чи відповідає його робота заявленим, правовим очікуванням та вимогам»².

Технології штучного інтелекту можуть призвести до різних видів шкоди, таких як збої в програмному забезпеченні, порушення безпеки, зловживання в роботі з даними та упередженість алгоритмів. Це може мати серйозні наслідки для окремих осіб та суспільства, оскільки вони можуть призвести до фізичних пошкоджень людям, тваринам або майну, неправильної діагностики та лікування у медицині, аварій на транспорті, фінансових збитків, тощо. Встановлення відповідальності за подібні збитки може стати викликом через складність встановлення суб'єкта відповідальності і часто непрозорість систем штучного інтелекту. Іншими словами, залучення численних зацікавлених сторін, таких як розробники, оператори та користувачі ІІІ, робить питання відповідальності ще більш складним³.

У зарубіжних країнах роботи вже завдавали шкоди здоров'ю громадян, у деяких випадках були і смертельні наслідки. Так, у США робот-маніпулятор на підприємстві притиснув до плити співробітника, що призвело до настання смерті. У торговому центрі робот-поліцейський скоїв наїзд на дитину. Також на заводі Tesla в Техасі робот вийшов з ладу і напав на інженера, чим завдав удару чоловікові в ліву руку в той момент, коли він програмував інших роботів. У результаті інциденту співробітник отримав відкриту рану⁴.

Крім можливих порушень прав і свобод громадян у цифровому середовищі, одним з головних аспектів негативного впливу на права людини

¹ Гаврильців М. Т. Конституційні гарантії захисту інформаційних прав людини в Україні. Актуальні проблеми інтелектуального, інформаційного, ІТ та Інтернет права : матер. Шостої всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 29 верес. 2022 р.). Львів : Юрид. ф-т Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2022. С. 42.

² Россильна О. Правові засади застосування штучного інтелекту у правовідносинах у сфері персоналізованої медицини. Юридичний вісник. 2022. № 2. С. 156.

³ Шишка Н. Щодо відшкодування шкоди, завданої використанням технологій штучного інтелекту: стан правового регулювання в Україні та досвід ЄС. Проблеми цивільного права та процесу : тези доп. учасн. наук.-практ. конф., присв. 98-й річниці від дня народження О. А. Пушкіна (м. Вінниця, 19 трав. 2023 р.). Вінниця, 2023. С. 272.

⁴ Робот Ілона Маска вперше завдав шкоду людині. No worries! 2023. 28 груд. URL: <https://noworries.news/robot-ilona-mask-a-vpershe-zavdav-shkodu-lyudyini/> (дата звернення: 08.03.2024)

є цифрова нерівність громадян через соціальний статус: жителі мегаполісів і міст-мільйонників мають значно більше можливостей цифровізації свого життя, ніж жителі віддалених сільських місцевостей. Наприклад, у розвинених країнах інтернетом користується 81 % населення, що більш ніж удвічі перевищує частку користувачів у країнах, які тільки починають свій цифровий розвиток (40-45 %), яка своєю чергою у 2-3 рази вища, ніж у країнах, де цифрові технології не застосовуються зовсім (15 %)⁵.

Окрім того, проблема захисту прав людини в інформаційному суспільстві ускладнюється такими чинниками: складність визначення інформаційного суспільства, наявність у ньому негативних аспектів, що можуть загрожувати правам людини, невизначеність масштабного впливу інформаційно-комунікаційних технологій на людину і її права, відсутність загальноприйнятого визначення інформаційних прав, необхідність реалізації принципу поваги прав і свобод людини. З огляду на це, потрібно вибудувати нову, сучасну і вдосконалену модель правового регулювання в умовах прогресуючої цифрової й технологічної реальності.

Викладене свідчить про те, що активне впровадження системи ШІ зумовлює необхідність його детальної нормативно-правової регламентації, зокрема у сфері притягнення ШІ до юридичної відповідальності. І передусім потрібно визначити чіткі принципи відповідальності та відшкодування шкоди, спричиненої ШІ, зокрема розмежуванням відповідальності між розробниками, власниками, користувачами та іншими сторонами, причетними до впровадження й експлуатації технологій ШІ. Це дозволить забезпечити захист прав людини в інформаційному просторі в умовах цифровізації права та інших сфер життєдіяльності суспільства.

⁵ Золотар О.О. Інформаційна безпека людини: теорія і практика : монографія. Київ : ТОВ «Видавничий дім «АртЕк», 2018. С.426.